

Таран О.В., методист НМЦ дошкільної і початкової освіти
Інституту післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

АКМЕОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПЕДАГОГА

У статті розглянуто сутність поняття «акмеологічна компетентність», її місце у структурі професійної компетентності. Проаналізовано погляди вчених щодо визначення складових акмеологічної компетентності педагога; визначені фактори, що впливають на рівень акмеологічної компетентності спеціаліста.

Ключові слова: професіоналізм, педагогічна компетентність, акмеологічна компетентність.

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни на ринку праці, підвищення суспільних вимог до рівня професіоналізму та конкурентоспроможності майбутнього фахівця спонукають до розв'язання актуальних проблем сучасної системи освіти. Успішно вирішувати проблеми навчання і виховання майбутніх фахівців має нова генерація педагогічних працівників, які не тільки усвідомлюють значення освіти на нинішньому етапі розвитку суспільства, володіють новітніми технологіями, намагаються розкрити творчий потенціал своїх учнів, але й прагнуть подальшого самовдосконалення.

Аналіз психолого-педагогічних джерел дає змогу говорити про те, що питання професійного розвитку педагога, досягнення високого рівня професіоналізму знаходяться у центрі уваги науковців.

Ще на початку 70-х років відомий дослідник проблем професійної педагогіки Н.В. Кузміна наголошувала на тому, що педагогу потрібно постійно прагнути досягнення найвищого рівня продуктивності своєї діяльності. У цьому контексті значної актуальності для педагога набувають не лише спеціальні знання, що виражені у володінні інформацією та педагогічними технологіями, орієнтованими на вирішення суто педагогічних задач, але й особливі якості, спрямовані на професійний та особистісний розвиток педагога.

Під професіоналізмом розуміємо якісну характеристику суб'єкта діяльності, яка відображає високу професійну кваліфікацію і компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок і умінь, володіння сучасними алгоритмами і способами розв'язання психологічних задач, що дає можливість здійснювати діяльність з високою продуктивністю, є джерелом потенційного розвитку держави і суспільства [4].

Вивченням професіоналізму як вищого ступеня розвитку людини займається акмеологія, яка досліджує проблеми і суперечності між зростаючим обсягом інформації, з одного боку, і часом, необхідним для оволодіння нею, — з іншого.

Отже, якщо розглядати професійну компетентність педагога як результат його підготовки, то саме акмеологічна компетентність стає важливим компонентом, який сприяє становленню саморозвитку професійних і особистісних якостей педагога. Відповідний рівень розвитку акмеологічної компетентності дає можливість не тільки визначати проблеми, але й бачити шляхи їх вирішення, перспективи розвитку, допомагає оволодівати досягненнями науки, передовим педагогічним досвідом.

Таким чином, проблема формування і розвитку акмеологічної компетентності у педагогів є актуальним завданням системи неперервної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає можливість пересвідчитися у посиленій увазі до проблеми поступального професійного розвитку педагога. Так, систематизації та узагальненню різних характеристик, визначенню структури, змісту професіоналізму педагогів присвятили свої праці І.Д. Бех, І.А. Зязюн, В.Г. Кремінь, В.О. Огнев'юк, І.П. Підласий. З позиції акмеологічного підходу різні аспекти професійної та особистісної компетентності розглядали А.А. Деркач, Н.В. Кузьміна, А.К. Макарова, В.Г. Зазикін, А.Ф. Фоміних, О.О. Бодальов та інші.

Акмеологічну компетентність як компонент професійної компетентності розглянуто Ю.С. Артемовим, Н.В. Кузьміною, С.В. Марковим, Н.В. Селезньовою, А.Ф. Фоміних.

Для наших подальших досліджень цікавими є наукові напрацювання Л.С. Рибалко, яка обґрунтувала акмеологічний зміст професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя. Ідея акмеологічного навчального закладу, робота якого спрямована на досягнення «вершинності» учасниками педагогічного процесу, розроблена С.С. Пальчевським. Розробці акмеологічної моделі педагога присвячено дослідження Г.С. Данеленко. У роботах Р.В. Кондратенко та Х.А. Шапаренко розглядаються питання формування у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів готовності до виховання та професійної компетентності на засадах акмеологічного підходу.

Ґрунтовний аналіз психолого-педагогічних джерел дав змогу зробити висновок про те, що проблемам розвитку акмеологічної компетентності у педагогів присвячено недостатньо уваги.

Метою статті є аналіз сутності поняття «акмеологічна компетентність» як однієї із складових професіоналізму педагога. Розкриття мети статті зумовлює вирішення наступних завдань: здійснити аналіз довідкових джерел для з'ясування базових понять; з'ясувати основні підходи до визначення структури педагогічної компетентності; визначити сутність поняття та структури акмеологічної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Професійна компетентність (*латин.* profession — офіційно оголошене знання; compete — досягати, відповідати підходити) — інтегрована характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду професійної діяльності, а також моральну позицію фахівця. Компетентність як сукупність знань, умінь, необхідних фахівцеві для здійснення ефективної професійної діяльності, — вміння аналізувати і прогнозувати результати праці, використовувати сучасну інформацію щодо певної галузі виробництва [4, 383].

Проблеми розвитку професійної компетентності розглядаються у дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних філософів, психологів, соціологів, педагогів та представників інших наук, безпосередньо або опосередковано пов'язаних з питаннями розвитку людини. Особливу увагу становленню та розвитку професіоналізму приділяє акмеологія як наука, що комплексно досліджує розвиток людини в період досягнення найвищих результатів у продуктивній діяльності.

На кінець ХХ ст. як об'єкт акмеології розглядали зрілу особистість, що прогресивно розвивається та реалізується переважно в професійних досягненнях. На сьогодні визначення об'єкта і предмета акмеології представлено в ширшому розумінні і, на думу таких науковців, як О.О. Бодальов, В.Т. Ганжин, А.О. Деркач, об'єктами виступають людина як індивід, що досягає вищого рівня, вищі потенціали та вершинні досягнення різних суб'єктів суспільної діяльності. Предметом визначені суб'єктивні та об'єктивні фактори, що сприяють або перешкоджають прогресивному розвитку зрілої особистості, та механізми, які забезпечують можливість досягнення вищого ступеня її розвитку — акме [3; 5]. Однак реалізація особистості у професійній діяльності залишається під пильною увагою акмеологів.

«Акме», що розглядається як результат та одночасно як процес саморозвитку, вимагає певного розуміння самого себе і законів розвитку особистості протягом усього життя, вміння володіти своїми творчими ресурсами, спрямовувати життєву енергію та сили на досягнення ефективності як у професійній діяльності, так і в особистісному розвитку. У процесі дослідження шляхів просування до «акме» різних людей

та самих вершин виявлено факт залежності специфіки проходження цих шляхів від об'єктивних зовнішніх факторів, а також суб'єктивних внутрішніх особливостей.

Зовнішні фактори часто не залежать від самої людини і більшою мірою носять випадковий характер. До внутрішніх факторів відносять певні характеристики особистості: риси характеру, мотивацію, інтелектуальні здібності, працездатність. Хоча досягнення людиною свого власного «акме» в певних видах діяльності в кожному окремому випадку має специфічні особливості, спостерігається наявність спільних властивостей, які дають змогу особистості вирішувати поставлені задачі із значною мірою ефективності та досягнення високого рівня розвитку [3].

Дослідниками відзначається, що характерними для людей, які досягли високого рівня реалізації, є спрямованість на розширення професійної ерудиції, професійного інтелекту та вдосконалення інших якостей, необхідних у конкретній сфері суспільної діяльності. Комплекс таких особливостей та якостей відображений у професійній компетентності.

Проблема компетентності як властивості професіонала та її конкретних видів останнім часом розглядалась багатьма дослідниками. Існує декілька підходів до визначення змісту цього поняття. Компетентність (*competence, competency / competences, competencies*) у загальному вигляді розуміється як поінформованість, обізнаність, авторитетність в певній області знань, діяльності [4].

А.К. Маркова розглядала компетентність як індивідуальну характеристику конкретної людини, а саме — характеристику ступеня відповідності вимогам професії [10].

За визначенням Національного освітнього глосарію, це динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистих якостей, що описують результати навчання за освітньою програмою. Компетентності як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності не слід плутати з компетенцією як наданими особою повноваженнями [12].

На думку О.А. Дубасенюк, компетентність фахівця з вищою освітою — це виявлені ним на практиці прагнення й здатності реалізувати свій потенціал для успішної творчої діяльності у професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи її соціальну значимість й особистісну відповідальність за результати своєї діяльності, необхідність її постійного удосконалення [13, 39].

Загалом професійна компетентність розуміється як базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий, так і проце-

суальний компоненти. Серед суттєвих ознак визначаються мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності та критичність мислення.

Доведено системно-структурний характер цього утворення, склад якого залежить від специфіки професійної діяльності. За визначенням Маркової, професійну компетентність складають такі її види: спеціальна, соціальна, особистісна та індивідуальна.

Для нашого дослідження важливо з'ясувати особливості компетентності спеціалістів педагогічної діяльності. Про особливу увагу до професійної компетентності педагога свідчить розробка групою авторів (Банашко Л.В., Севастьянова О.М., Крищук Б.С., Тафінцева С.І.) концепції педагогічної компетентності, де педагогічна компетентність розглядається як система наукових знань, інтелектуальних і практичних умінь і навичок, особистісних якостей і утворень, яка, при достатній мотивації та високому рівні професійності психічних процесів, забезпечує самореалізацію, самозбереження та самовдосконалення особистості педагога в процесі професійної діяльності [8].

Проблему педагогічної компетентності на різних рівнях розглядали С.Ю. Гончаренко, О.В. Васюк, І.Г. Таращенко, В.І. Ковальчук та інші. Педагогічною наукою, психологією, акмеологією проводяться теоретичні та прикладні дослідження різних видів компетентності — особистісної, професійної, соціальної, психологічної, комунікативної та ін.

Психологічну компетентність Н.В. Кузміна розглядає як особистісно-діяльнісне утворення та включає до її складу як взаємопов'язані підсистеми різні види компетентностей. При цьому акмеологічна, рефлексивна, аутопсихологічна, когнітивна і комунікативна компетентності утворюють ядро цієї структури.

У роботі «Психологія професіоналізму» А.К. Марковою розглянуто компетентність з позиції розвитку професіоналізму. Автор вказує на наявність професійно важливих психологічних якостей людини, що сприяють ефективному виконанню діяльності і розвитку в процесі праці, та психологічних показників, які перешкоджають цим процесам. До психологічних якостей, бажаних для ефективного виконання професійної діяльності, професійного зростання та подолання екстремальних ситуацій в процесі праці, відносять: характеристики мотиваційної, вольової, емоційної сфери, а також характеристики операційної сфери спеціаліста [10].

Мотиви, цілі, задачі, професійні домагання, емоції, психологічні стани, задоволення або незадоволення працею, психологічні знання про особливості праці, психологічні дії, способи, прийоми, уміння, профе-

сійні здібності, професійна навчованість (здатність до оволодіння професійними знаннями), професійне мислення, професійний саморозвиток, професійна творчість — всі ці характеристики складають таку якість особистості, яка визначається як акмеологічна компетентність.

Акмеологічна компетентність, з одного боку, входить як системуючий компонент до складу професійної компетентності, з іншого — є складовою акмеологічної культури. У дослідженнях О.В. Селезнєвої доводиться, що високий рівень акмеологічної культури дає змогу людині усвідомлювати процес саморозвитку як найвищу цінність, створювати умови для самовдосконалення і самореалізації в процесі життєдіяльності, пізнавати, актуалізувати, творчо проявляти свою індивідуальність. Розвиток акмеологічної культури як особистісної якості сприяє встановленню нових задач, що відкриває можливості для нових життєвих виборів особистості, для нових кроків до досягнення акме і самореалізації [6].

Аналіз наукових праць, присвячених розгляду акмеологічної компетентності як у педагогів, так і у спеціалістів, не пов'язаних з педагогічною діяльністю, дає можливість виявити деякі важливі для нашого дослідження характеристики та особливості.

І.Н. Дроздов, здійснивши аналіз акмеологічної компетентності співробітників, які займаються оцінкою та відбором персоналу, вказує на наявність специфічних особливостей прояву акмеологічної компетентності. Він підводить до висновку про те, що незважаючи на наявність спільних характеристик у структурі і змісті акмеологічної компетентності, представники різних професій можуть мати відмінності, які визначаються специфікою професійної діяльності та професійних задач, котрі стоять перед спеціалістами різних професійних напрямків [8].

У дослідженнях Ю.С. Артемова розглядається зміст мотивації акмеологічної компетентності, вказується на залежність її характеристик від зовнішніх і внутрішніх умов. Обґрунтовано положення про принципово насичувальний характер мотивації психолого-акмеологічної компетентності, що підвищується в процесі її реалізації. Це відрізняє її від мотивації досягнення, а також свідчить про соціально спрямований характер. Виявлено особливості прояву акмеологічної компетентності в залежності від стажу роботи [1].

С.В. Марков, звертаючись до аналізу психологічних та дидактичних умов і факторів формування акмеологічної компетентності кадрів управління, вказує на її рівневий характер і визначає акмеологічну компетентність як багаторівневе інтегроване утворення, особистісно-діяльнісну якість, яка дає змогу людині створити та ефективно ви-

рішувати задачі і проблеми різного рівня складності щодо самоактуалізації, самовдосконалення і самореалізації в різних сферах життєдіяльності, насамперед у професійній. Виокремлено компоненти акмеологічної компетентності: мотиваційно-особистісний (акмемотивація, акмеологічні здібності та готовність до саморозвитку), когнітивний (акмеологічне знання та система інтелектуально-емоційних умінь, що сприяють безперервному поновленню та збагаченню акмеологічного знання), операційний (уміння та навички самопізнання та саморегуляції) [12].

Дослідження Д.Я. Банніковою структури і рівня розвитку акмеологічної компетентності студентів педагогічного ВНЗ виявило зміни в структурі акмеологічної компетентності і їх залежність від освітнього рівня, довело, що особистісні якості, котрі впливають на рівень акмеологічної компетентності, мають найбільш ефективний за цілеспрямований вплив [2].

У наукових дослідженнях простежуються різні підходи до розуміння акмеологічної компетентності. З одного боку, ця характеристика визнається когнітивним компонентом системи професіоналізму акмеолога як спеціаліста з акмеології та прикладної психології. Сфера діяльності цього спеціаліста включає роботу з професійними кадрами щодо допомоги у здійсненні особистісно-професійного розвитку (В.Г. Зазікін). З іншого — акмеологічну компетентність розглядають як інтегральну особистісно-діяльнісну якість зрілої особистості, яка сприяє ефективному вирішенню задач і проблем щодо самоактуалізації, самовдосконалення, здатність будувати свій поступальний професійний розвиток (Ю.С. Артемова, А.К. Маркова, С.В. Марков та інші).

Цікавою у цьому контексті представляється акмеологічна компетентність як складова професійно-педагогічної компетентності, оскільки сфера діяльності педагога поєднує у собі як здійснення власного особистісного та професійного розвитку, так і створення умов для поступального розвитку своїх вихованців, учнів.

Висновок. На основі аналізу досліджень можна дійти висновку про те, що акмеологічна компетентність у загальному вигляді являє собою багатоструктурне утворення і включає особистісний, когнітивний та операційний компоненти, які мають особливості змісту в залежності від різних чинників, зокрема від виду професійної діяльності. Проведений аналіз вказує на велике значення розвитку акмеологічної компетентності як складової професійної компетентності педагогів. Це пов'язано з високою потребою у підвищенні власного рівня професіоналізму та здійсненні педагогічної діяльності в процесі постійних змін.

Акмеологічна компетентність стає важливою умовою ефективної педагогічної діяльності, яка сприяє становленню саморозвитку професійних і особистісних якостей педагога, посідає особливе місце в системі його професійної компетентності і має особливості, пов'язані зі специфікою професійної педагогічної діяльності.

Подальшого з'ясування потребує питання змісту та характеру складових акмеологічної компетентності педагога для вирішення проблеми її розвитку в системі післядипломної педагогічної освіти.

ДЖЕРЕЛА

1. Артемов Ю.С. Мотивация акмеологической компетентности управленцев : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Ю.С. Артемов. — М., 2002. — 139 с.
2. Банникова Д.Я. Развитие акмеологической компетентности и эмоционально-ценностных отношений студентов педагогического вуза : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Д.Я. Банникова. — СПб., 2011.
3. Бодалёв А.А. Акмеология. Настоящий человек. Каков он и каким станет? / А.А. Бодалёв, Н.В. Васина. — СПб. : Речь, 2010. — 224 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник / Семен Устимович Гончаренко. — Рівне : Волинський оберіг, 2011. — 555 с.
5. Деркач А.А. Акмеология в вопросах и ответах : учеб. пособ. / А.А. Деркач, Е.В. Селезнёва. — М. : Изд-во Москов. психол.-соц. ин-та; НПО «МОДЭК», 2007. — 248 с.
6. Деркач А.А. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития : [моногр.] / А.А. Деркач, Е.В. Селезнёва. — М. : Изд-во Москов. психол.-соц. ин-та; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2006. — 496 с.
7. Дроздов И.Н. Развитие психолого-акмеологической компетентности субъекта оценки и отбора персонала : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / И.Н. Дроздов. — М., 1998. — 217 с.
8. Концепція педагогічної компетентності. Концепція педагогічної компетентності майбутніх учителів у системі ступеневої підготовки спеціалістів початкової ланки освіти [Електронний ресурс] / Л.В. Банашко, О.М. Севастьянова, Б.С. Кришук, С.І. Тафінцева. — Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2013. — Режим доступу : <http://www.kgpa.km.ua/?q=node/233>
9. Кузмина Н.В. Профессионализм педагогической деятельности : метод. пособ. / Н.В. Кузмина, А.А. Реан ; Научно-исследовательский центр развития творчества молодежи. — Рыбинск, 1993. — 54 с.
10. Маркова А.К. Психология профессионализма [Электронный ресурс] / А.К. Маркова. — 1996. — Режим доступа : <https://www.google.com.ua/search>

11. Марков С.В. Психолого-дидактические условия и факторы формирования акмеологической компетентности кадров управления : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / С.В. Марков. — М., 2004. — 165 с.
12. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад.: І.І. Бабин, Я.Я. Болюбаш, А.А. Гармаш та ін.; за ред. Д.В. Табачника і В.Г. Кременя. — К. : ТОВ «Видавничий дім “Плеяди”», 2011. — 100 с.
13. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : [моногр.] / за ред. О.А. Дубасенюк. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. — 412 с.

В статье рассмотрена суть понятия «акмеологическая компетентность», ее место в структуре профессиональной компетентности. Проанализированы взгляды ученых относительно определения составляющих акмеологической компетентности педагога; определены факторы, влияющие на уровень акмеологической компетентности специалиста.

Ключевые слова: профессионализм, педагогическая компетентность, акмеологическая компетентность.

The article deals with the essence of the concept “acmeological competence”, its place in the structure of professional competence. It is analyzed the views of scientists on definition of the components of acmeological competence of a teacher; it is identified factors affecting the level of acmeological competence of specialist.

Key words: professionalism, pedagogical competence, acmeological competence.